

РУМУНСЬКИЙ ЧИННИК ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА: ПРОЕКТ «УНІРЯ» – ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено цивілізаційні аспекти формування західного вектора зовнішньої політики Республіки Молдова. В історичному контексті розглянуто формування підходів Бухаресту та Кишиневу щодо проекту зближення двох країн. Проаналізовано основні напрямки та особливості взаємодії Румунії та РМ, які супроводжували еволюцію національної ідентичності молдавського суспільства у пострадянський період. Виявлено основні чинники, що сприяють об'єднанню двох суміжних держав, зокрема, роль організаційних аспектів залучення Молдови у сферу геополітичних інтересів Бухаресту. Встановлено, що розширення впливу Румунії в РМ здійснювалося на основі як інфраструктурних, так і культурно-освітніх проектів. Визначено, що важливим напрямком політики Бухаресту в Молдові стало формування позитивного образу Румунії серед різних верств населення, спрямованого на просування її інтересів. Зроблено висновок, що етнотрансформаційний процес в РМ знаходить свій прояв у ідентифікаційній та зовнішньополітичній невизначеності, впливаючи на взаємодію Молдови як з партнерами на пострадянському просторі, так і з державами трансатлантичного блоку.

Ключові слова: Румунія, Республіка Молдова, національна ідентичність, зовнішня політика, уніонізм.

Добровольская А.Б. Румынский фактор внешней политики РМ: проект «Униря» - основные этапы и перспективы

В статье исследованы цивилизационные аспекты формирования западного вектора внешней политики Республики Молдова. В историческом контексте рассмотрено формирование подходов Бухареста и Кишинева к перспективам сближения двух стран. Проанализированы основные направления и особенности взаимодействия Румынии и РМ, которые сопровождали эво-

люцию национальной идентичности молдавского общества в постсоветский период. Выявлены основные факторы, способствующие объединению двух сопредельных государств, в частности роль организационных аспектов вовлечения Молдовы в сферу геополитических интересов Бухареста. Установлено, что расширение влияния Румынии в РМ осуществлялось на основе как инфраструктурных, так и культурно-образовательных проектов. Определено, что важным направлением политики Бухареста в Молдове стало формирование положительного образа Румынии среди различных слоев населения, направленное на продвижение ее интересов. Сделан вывод, что этнотрансформационный процесс в РМ находит свое проявление в идентификационной и внешнеполитической неопределенности, влияя на взаимодействие Молдовы как с партнерами на постсоветском пространстве, так и с государствами трансатлантического блока.

Ключевые слова: Румыния, Республика Молдова, национальная идентичность, внешняя политика, унионизм.

Dobrovolska A. Romanian foreign policy of Moldova: Unirea project – main stages and prospects

The article examines the civilizational aspects of the formation of the Western world of the foreign policy of the Republic of Moldova. The formation of the approaches of Bucharest and Chisinau to the prospects of rapprochement between the two countries is considered in the historical context. The author analyzes the main features of the interaction between Romania and the Republic of Moldova that accompany the evolution of the national identity of the Moldovan society in the post-Soviet period. The main factors contributing to the unification of neighboring states are identified, in particular, the role of organizational problems of involving Moldova in the sphere of geopolitical interests of Bucharest. It was found that the expansion of Romania within the framework of the system of educational program projects. It was determined that the direction of the policy in Moldova is the formation of a positive image among the strata of the population, different in promoting its interests. It is concluded that the process of ethnic transformation in Moldova is accompanied by identification uncertainty and foreign policy uncertainty, which affects the interaction of Moldova with partners in the post-Soviet space, as well as its interaction with the states of the transatlantic bloc.

Keywords: Romania, Republic of Moldova, national identity, foreign policy, unionism.

Після розпаду СРСР історичні істини, які здавалися непорушними на протязі семи десятиліть, стали піддаватися критичній переоцінці в суспільній свідомості. Різні підходи в трактуванні подій минулого обумовлювали визначення ідентифікаційної приналежності народів пострадянських республік і своєрідність подальших шляхів їхнього розвитку, впливаючи як на цивілізаційний, так і на геополітичний вибір нових незалежних держав.

Про полемічність національних історій на пострадянському просторі написано багато робіт [1]. Неоднозначність трактування минулого новими незалежними державами та свого місця в ньому сьогодні – закономірний процес, оскільки у межах суспільно-економічної спільності, яка ще збереглася на пострадянському просторі, наростають процеси взаємодії між іншими регіонами та культурами. В умовах геополітичних трансформацій, на тлі об'єктивних процесів зміни історичної пам'яті, виникають і тенденції суб'єктивного впливу на суспільства колишніх союзних республік із метою коригування, а іноді й фальсифікації історії з боку регіональних і позарегіональних лідерів.

У Молдові здобуття незалежності супроводжувалося кардинальною ревізією як питань значущості радянського періоду для розвитку самоусвідомлення молдовського суспільства, так і проблем, що стосуються ролі слов'янського фактора в історії Дністровських земель і Бессарабії, ставилася під сумнів сама ідентифікаційна приналежність народу – молдовани або румуни. Розглядаючи вплив національного саморозвитку на становлення незалежності РМ, науковці приділяли значну увагу дослідженню ролі різних народностей регіону в етногенезі країни, у створенні молдовської державності, культури, мови.

На сьогодні можна говорити про існування в РМ двох дискурсів ідентичності: румунського, заснованого на спільності етногенезу, історії, культури та мови сучасних Румунії та Молдови, і молдовського, який виходить із спорідненості молдован і народів слов'янських груп. Етнократична концепція румінізму, що не визнає ідентичність молдаван, вважаючи їх румунами і виступає за «об'єднання усіх румунів в єдину державу – Велика Румунія» [12], отримала значну кількість прихильників у наукових колах як Румунії, так і Молдови. Водночас більшість дослідників визнає, що слов'янська складова призвела до появи в молдован етнокультурних відмінностей від інших груп східних романців, у тому числі й волохів, що, зокрема, проявилось в лінгвістичних ознаках. У питанні ідентифікаційної приналежності молдован мовний чинник став найбільш полемічним.

На території сучасної Молдови слов'янську мову використовували в господарській канцелярії та церкві до XVII ст. Перші письмові твори румунською мовою з'явилися наприкінці XV – на початку XVI ст. і носили, як правило, релігійний характер. Дослідники також дотримуються думки, що мовою молдовської середньовічної дипломатії була староукраїнська літературна мова. Патріотично налаштовані «молдовеністи» вважають, що назва «молдовська» має більш давнє походження ніж «румунська».

Досліджуючи формування етнокультурної спорідненості населення на території сучасної Молдови, на основі аналізу назв сільських поселень Карпато-Дунайського ареалу XIV – середини XV ст. історики визначають, що східнослов'янське (русинське) населення Молдовського князівства в середині XIV ст. становило 39,5%, а в першій третині XV ст. – 26,5%. Русини, або русняки, які розмовляли руською мовою, були

другою за чисельністю етнічною групою, що населяла Бессарабію [2]. За дослідженнями етногенезу верхів'я Бессарабії, яке входило до Подільської губернії та відносилося до Галичини, русини населяли майже всі села Хотинського повіту і деякі припрутські селища Яського повіту. Відповідно й діалекти русинського населення (за літописами «рушь»), справляли значний вплив на розвиток молдовської мови [3].

Румуністи хоча й підтверджують факт наявності слов'янської складової в румунській (молдовській) мові, однак дотримуються версії первинності романського мовного чинника. У межах румунського дискурсу ідентичності вважається, що хоча «румунська мова містить у своєму лінгвістичному фонді значний відсоток (16-20%) слов'янських слів, – усі вони південнослов'янського походження (болгарського), отже, не могли потрапити в румунську мову раніше, ніж у IX ст., коли з'явилася південнослов'янська гілка й процес румунського мовотворення вже завершився» [4].

За версією румуністів, Волощина, Молдова, Трансільванія належали до румунського (римо-дакського) мовно-культурного простору. Одна з гілок північних фракійців складалася з гето-даків, що утворили свою цивілізацію в Карпато-Дунайсько-Чорноморському ареалі. Синтез романської і дакської культури завершився формуванням проторумунського етносу (VI ст.) [5]. Натомість дослідники-слов'яністи стверджують, що в IV–VII ст. землі Карпато-Дунайського регіону, як і все Північно-Західне Причорномор'я, аж до Дунаю, були заселені слов'янами. У VIII–X ст. тут мешкали племена уличів, тиверців і хорватів. На початку X ст. їхні землі увійшли до складу Давньоруської держави. З XII ст. північну та частково центральну частину території Молдови почали заселяти слов'яни з Галицької Русі. З часом ці землі увійшли до складу

виниклого Молдавське князівство (1359), яке на початку складало невелику територію між Карпатами та річками Молдова і Сірет.

Пізніше Молдавське князівство неодноразово змінювало свою приналежність. Наприкінці 30-х рр. XVI ст. ці землі потрапили під турецьке панування, спроби скинути яке та відновити власний суверенітет, вжиті під час правління Стефаніци (1517–1527), Петра Рареша (1527–1538, 1541–1546), Іоанна Лютого (1572–1574), виявилися безуспішними. Надія на звільнення Молдови від турецького поневолення з'явилася на початку визвольної війни на Україні під керівництвом Б. Хмельницького. У цих умовах молдовські господарі неодноразово зверталися за підтримкою до російських правителів, направляючи посольства для переговорів про формування відповідних домовленостей (посольство на чолі з митрополитом Геденом – 1656 р., господар С. Петричейку – 1674 р., боярство та духовенство країни – 1684 р., господар К. Дука – 1701 р. [6]). Підписаний 13 квітня 1711 р. в Луцьку договір Д. Кантемира з Петром I, за яким Молдова на основі широкої автономії переходила під владу Російської імперії, повторював деякі з основних пунктів угоди 1656 р.

У липні 1774 р. північ Молдавського князівства (регіон компактного розселення русинів – Буковина, нині Чернівецька обл. України, Сучавський повіт Румунії з першими столицями Молдови – Сірет і Сучавою), було окуповано австрійськими військами і за угодою з Туреччиною, приєднано до Австрійської імперії. Інша частина Молдавського князівств – територія між Прутом і Дністром, яка пізніше (1813) отримала назву Бессарабія, в результаті російсько-турецької війни 1806–1812 рр. увійшла до складу Російської імперії. Запрутська територія Молдавського князівства в 1859 р. об'єдналася

з Князівством Волощина (з 1862 р. – Румунія, з 1881 р. – королівство Румунія), яка здобула незалежність у 1878 р. у результаті російсько-турецької війни.

За Бухарестським мирним договором 1812 р., до Російської імперії переходило міжріччя Прута та Дністра до гирла Дунаю, включно з фортецями Хотин, Бендери, Акерман, Кілія та Ізмаїл. Ці територіальні надбання зміцнили геополітичні позиції Росії того періоду, підтримуючи курс, спрямований на поширення впливу на Балканах, Близькому та Середньому Сході.

Враховуючи нестабільність зовнішньополітичної ситуації, уряд Олександра I в управлінні бессарабським краєм змушений був зважати на місцеві особливості. Закон «Правила тимчасового управління Бессарабією», який вступив у силу в березні 1813 р., значною мірою зберігав попередню структуру місцевого управління: функції верховної влади здійснював головнокомандуючий армії Молдавії, цивільне управління було у віданні губернатора, який очолював обласний уряд. Бессарабія отримала статус на зразок Великого князівства Фінляндського та Царства Польського, але, на відміну від автономії Польщі та Фінляндії, бессарабська автономія мала лише адміністративний характер і не поширювалася на законодавство. Головним адміністративним і судовим органом в області стала Верховна рада з шести місцевих і п'яти російських дворян.

З 45 800 кв. км приєднаної до Росії території, 25,5 тис. кв. км входило до складу турецьких рай і татарських володінь (55,7% території межиріччя, або 27,2% всього Молдавського князівства) [7]. У той час ці землі були розореним турками і татарами краєм, чисельність населення якого, за різними оцінками, становила від 275 тис. до 334 тис. чол. Для відродження господарства в нових володіннях російський уряд надав бессарабцям ряд пільг, але селяни цілими селищами тікали на пра-

вий берег річки Прут, до Молдавського князівства, оскільки побоювалися, що з приєднанням до Росії буде запроваджене кріпосне право.

За результатами перепису 1897 р. у російській Бессарабії проживало 1 млн 935 тис. осіб, серед яких молдован, за мовною ознакою, було 920 тис. (47,58%). Росіяни, кількість яких складала 538 тис. за рідною мовою розподілялися наступним чином: малороси (до носіїв малоросійської мови відносили й русинів, яких на той час у Бессарабії було більше 250 тис. чол., проте, як окрему мову, рідною русинську з них назвало 64 чол.) – 379 тис. (19,62%), великороси – 156 тис. (8,05%). Болгар у губернії проживало 103 тис. (5,33%), німців – 60 тис. (3,11%), євреїв – 228 тис. (11,79%), турків – 56 тис. (2,88%), вірмен – 208 тис. Частина гагаузів вказувала рідною мовою болгарську, інші вважали рідною турецько-татарську (у т.ч. турецько-османську). Загалом за віросповіданням православних було 1 млн 600 тис. осіб. (82,72% всього населення губернії), іудеїв – 228 тис., протестантів – 54 тис., старообрядців – 28,5 тис., римсько-католиків – 19,8 тис. [8].

Етноси, що проживали в Бессарабії, створювали нову взаємозбагачену культурну ідентичність. Водночас тюркомовні задунайські переселенці сформували самостійний етнос – гагаузи. Спільне проживання різних етносів у Бессарабії призвело до взаємопроникнення культур і формування особливої поліетнічної (надетнічної) спільності – бессарабці, яка вирізнялася свідомістю та менталітетом, відмінним від румунського.

У роки Першої світової війни, під час окупації німецькими військами, королівський двір Румунії був змушений перебраться в південні області Росії. Після повалення царизму Румунія відмовилася взаємодіяти з радянською Росією на пропонуваніх умовах і ввела в Бессарабію війська. Зміну

підпорядкування краю формально було закріплено рішеннями адміністративних структур Бессарабії: тимчасовий орган управління губернією – Сфатул Церій (150 депутатів) 2 грудня 1917 р. оголосив про створення Молдавської Демократичної Республіки в складі Російської федерації. 24 січня 1918 р. цей орган прийняв декларацію про незалежність Молдавської Республіки, а 27 березня 1918 г. – акт про об'єднання з Румунією на правах «Провінційної автономії». 26 листопада 36 депутатів прийняли рішення про «безумовне приєднання» Бессарабії до Румунії.

Окупація румунськими військами Бессарабії в січні 1918 р. поклала початок радянсько-румунському антагонізму, оскільки всі спроби вирішення Бессарабського питання дипломатичними шляхами не мали успіху. Ні УНР, ні РРФСР, ні УРСР, ні СРСР не визнавали румунську приналежність цих земель. Країни Антанти юридично визнали суверенітет Румунії над територією Бессарабії, підписавши 28.10.1920 р. так званий Бессарабський (Паризький) протокол

Переговори між СРСР і Румунією з приводу відторгнення Бессарабії були припинені в 1924 р., тоді ж було утворено Молдавську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку в складі Української РСР, до якої увійшли 11 районів лівобережжя Дністра.

Румунізація Бессарабії, розпочата владою Бухаресту у 1918–1940 рр., проходила досить складно. Оскільки Румунія, остерігаючись відторгнення Радянською Росією захопленої території, не квапилася з розвитком краю, румунські підприємці відмовлялися вкладати кошти в економіку регіону. За 22 роки окупації Бессарабії країну залишило майже 500 тис. чол. (понад 16,5% населення). Понад 100 тис. біженців потрапило в Радянський Союз. У цей період у СРСР, Німеччині,

Австрії, Франції, Бельгії, Чехословаччині, Люксембурзі були утворені «Товариства бессарабців», головною метою яких було викриття безчинств окупантів [9].

У червні 1940 р. уряду Радянського Союзу, за згодою Німеччини, яка задекларувала свою політичну незацікавленість у Бессарабії, вдалося реалізувати наміри щодо повернення втрачених у 1918 р. територій. Радянські війська без опору з боку Румунії зайняли території Бессарабії та Північної Буковини. Це призупинило здійснення планів Бухаресту щодо утворення єдиної держави на основі союзу румунів сусідніх країн. Північна Буковина стала Чернівецькою обл. Української РСР – до неї відійшла значна частина Хотинського повіту Бессарабії. До територій України також приєдналися Аккерманський та Ізмаїльський повіти.

2 серпня 1940 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон про створення союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки. До складу МРСР були включені місто Кишинів, 6 з 9 повітів Бессарабії (Бельцький, Бендерський, Кагульський, Кишинівський, Оргеєвський, Сорокський), а також місто Тирасполь і 6 повітів колишньої Молдавської АРСР (Григоріопольський, Дубоссарський, Каменський, Рибницький, Слободзейський, Тираспольський). Проведені зміни мали привести адміністративний поділ у відповідність з етнічним складом: у населених пунктах, переданих Молдавській РСР, переважало молдавське населення, а в закріплених за Українською РСР – українське, болгарське та російське. За рівнем розвитку новоутворені адміністративні одиниці не були однорідними – лівобережні райони виявилися економічно більш розвинуті, ніж бессарабські, в яких переважало дрібне виробництво [6].

Під час Другої світової війни територія Бессарабії знову потрапила під юрисдикцію Румунії. У липні-серпні 1941 р.

в Молдавії та південно-західних областях України, режим, встановлений урядом Антонеску, проводив диференційовану національну політику. Румунська влада позбавила національні меншини права на власну культуру. Молдаван окупанти оголосили румунами, однак поводитися з ними надзвичайно жорстоко, як з етнічно чужим і політично ворожим населенням [10].

Після закінчення Другої світової війни, в 1947 р., між СРСР і Румунію було укладено Паризький мирний договір, у I частині якого було зафіксовано, що кордони Румунії встановлюються у відповідності до стану на 1 січня 1941 р. (за винятком румуно-угорського кордону, який відновлювався за станом на 1 січня 1938 р.), а рішення Віденського арбітражу про нього, від 30 серпня 1940 р., оголошувалися недійсними [6]. Таким чином за підсумками війни, Бессарабія знову опинилася в складі Радянського Союзу – основна її частина (без ряду районів, переданих у 1940 р. Україні) разом із частиною земель по Лівобережжю Дністра, які ніколи раніше не належали до історичної Молдови, а в міжвоєнний період входили до Молдавської АРСР у складі України, залишилися в складі Молдавської РСР.

Період часу, коли молдовани-бессарабці жили у відриві від запрутських румунів у складі Росії у 1812–1918 рр. і в складі СРСР у 1940–1941, 1944–1991 рр. сформував у них відчуття спільності та відмінності від молдован, які жили по інший бік кордону. Розвиваючи приєднані території, влада створювала умови для їх найбільш повної інтеграції в єдиний суспільно-економічний організм країни. В часи існування СРСР політика комуністичного керівництва по конструюванню спільного для всіх союзних республік нового «радянського народу» заклала основи для формування на території сучасної Молдови декількох конкуруючих (радянської, молдовської та румун-

ської) ідентичностей, відносини між якими згодом набули конкурентного характеру.

Наприкінці 1980-х рр., коли в СРСР зміцнювалися сили, що вимагали демократичних змін, як в Молдові, так і в Румунії зросла кількість прихильників об'єднання двох країн. Значна ступінь ціннісного розколу суспільства МРСР надала специфіку національному руху, що формувався в СРСР на хвилі перебудови: місцеві патріотичні сили тоді прагнули до виходу зі складу Радянського Союзу не заради утворення молдовської держави, а для того, щоб приєднатися до Румунії. В МРСР громадські організації («Клуб Алексія Матеевича», «Молдавський демократичний рух», «Демократична ліга студентів», «Асоціація істориків» і ін.), що виступали за надання офіційного статусу молдавській мові, перехід на латинську графіку, прийняття в якості державного прапора триколора і т.п., згодом об'єдналися в Народний фронт Молдови, який ратував за національне визволення на основі відокремлення від СРСР і об'єднання з Румунією.

Проголошення республіканського суверенітету (23 червня 1990 р.) і відмова від участі у всесоюзному референдумі про збереження СРСР у березні 1991 р., поклали початок державного будівництва в Молдові. 27 серпня 1991 р. Республіка Молдова проголосила незалежність. Декларація про незалежність створила правове підґрунтя ствердження країни на світовому рівні, встановлення міжнародних зв'язків, просування національних інтересів. Республіка Молдова стала суб'єктом міжнародного права на основі визнання її іншими країнами та встановлення дипломатичних відносин, членства в міжнародних структурах [11]. У перші роки незалежності РМ у якості головного пріоритету розвитку було обрано західний вектор зовнішньої політики, проте завдання, що вирішували-

ся країною на практиці, як і в попередній період, визначалися її відносинами з Росією та Румунією.

Румунія стала першою державою, яка визнала незалежність Молдови. Дипломатичні відносини між МРСР і Румунією були встановлені ще до розпаду Радянського Союзу, однак обмін дипломатичними представництвами відбувся лише в січні-лютому 1992 р. Із набуттям Молдовою незалежності між Кишинівом і Бухарестом сформувався політичний діалог на усіх рівнях, були утворені міжвідомчі комітети та міжпарламентська комісія, засновані урядові фонди для розвитку та поглиблення двосторонніх торгово-економічних та гуманітарних зв'язків.

Розглядаючи ситуацію у відносинах між двома країнами, складно назвати їх однозначними. Бухарест тривалий час працював над реалізацією проекту «Велика Румунія», метою якого було об'єднання усіх румунів в одній державі. В основі румунської політики лежала стратегія лідерства в Південно-Східній Європі, що реалізовувалася як щодо Російської імперії, так і щодо СРСР.

Після приходу в 1965 р., до влади в Румунії Н. Чаушеску поєднання румунського націоналізму та комуністичної риторики стало офіційною ідеологією соціалістичної Румунії (ідею повернення Бессарабії до складу Румунії одним із перших озвучив прем'єр-міністр Румунії Іон Маурер у 1964 р.). У той час ставлення Бухаресту до перебування Молдови у складі СРСР, так само, як і до молдован, як окремої нації, не відрізнялося від поглядів класичних націоналістів.

Зі здобуттям Молдовою незалежності та на тлі наростання тенденцій уніонізму, які виникли під час розпаду СРСР, намітилися серйозні протиріччя між Румунією та Росією, в основі яких лежало геополітичне протистояння двох регіональних лі-

дерів. Молдова опинилася в ролі об'єкта світового геополітичного процесу, який сторони цього протистояння намагалися включити в сферу своїх інтересів. Плани Румунії були більш амбітні, ніж Росії й проявлялися вони більш рішучо – Бухарест намагався проводити активну зовнішню політику в східному напрямку, яка передбачала створення єдиного економічного та цивілізаційного простору. Проект «Велика Румунія», заснований на історичному минулому часів існування Королівства Румунія, коли в ході збройних конфліктів і воєн його межі були максимально розширені територіями Південної Добруджі, Бессарабії, Трансільванії і Буковини, сприймався тогочасними румунськими елітами як втілення національної ідеї.

У Бухаресті відносини з Кишинівом розглядалися крізь призму досягнення Румунією стратегічної мети – «возз'єднання з Бессарабією». Ідея «Великої Румунії», яка включала в міжвоєнний період (1918–1940) Бессарабію та Північну Буковину (територія сучасної України), активно підтримувалася Бухарестом, як і жорстке засудження пакту Молотова-Ріббентропа, внаслідок підписання якого територія сучасної Молдови увійшла до складу СРСР.

Незалежно від того, як представники політичної еліти Румунії ставилися до Росії, налаштування на возз'єднання з РМ було беззаперечним, що стало відображенням не стільки певного «антирусизму», скільки властивого румунській політичній культурі націоналізму, який отримав значний імпульс саме за часів Н. Чаушеску. Сформований після 1989 р. клас великих власників, що мали значний політичний вплив, складався в основному з осіб, які традиційно сприймали Молдову (Бессарабію) як втрачену румунську провінцію [12].

Просуваючи на пострадянському просторі концепцію об'єднання усіх «Румунських історичних провінцій» в «уні-

тарну мононаціональну державу», національні еліти Румунії проводять активну політику в східному напрямі. Відносно Молдови назва цього проекту звучить як «Уніря», що в перекладі означає «об'єднання».

Політика офіційного Бухаресту по створенню єдиного цивілізаційного простору знаходила широку підтримку в молдовських уніоністів, що проявилось, зокрема в гуманітарній сфері, заклавши основи конфронтації ідентичностей на території країни. 31 серпня 1989 р. Верховна Рада МРСР прийняла Закон про надання молдавській мові статусу єдиної державної і перехід на латинську графіку, а 1 вересня 1989 р. – Закон про функціонування мов на території Молдавської РСР, з введенням у дію якого, єдиною державною мовою на території Молдови визнавалася молдовська. Обговорення та прийняття цих законів викликало неоднозначну реакцію в суспільстві.

Питання щодо мови в РМ набуло не стільки лінгвістичного, скільки політичного забарвлення. Перемога в боротьбі за мову була для уніоністів Молдови першим етапом реалізації ідеї возз'єднання з Румунією. Значна ступінь ціннісного розколу країни, в якій російськомовна північ, а також населений гагаузами та болгарами південь тяжіють до Росії і, відповідно, схильні до антирумунських настроїв, а в Кишиніві та на південно-західних територіях переважають проєвропейські та прорумунські погляди, посилила конфліктогенність конкуруючих ідентичностей – молдовської та румунської. Більшість російськомовних жителів країни сприйняла обидва закони як дискримінаційні, що призвело до виникнення громадянського опору. Ідеологічне протистояння на тлі ідентифікаційного розколу в Молдові активізувало сепаратистські тенденції в регіонах, які тяжіють до слов'янської та тюркської національності.

Менше ніж через рік після прийняття законів про мову придністровські депутати в знак протесту залишили молдовський парламент. 2 вересня 1990 р. на II Надзвичайному з'їзді депутатів, який відбувся в Тирасполі, було проголошено створення Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (з 1991 р. – Придністровська Молдавська Республіка). Мовне питання, яке наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. розділило країну, до сьогодні залишається проблемним у відносинах Кишиніва та Тирасполя.

Попри загрозу розколу унітарної держави, яка виникла в перший рік незалежності, керівництво РМ активно підтримувало курс на об'єднання з Румунією. У серпні 1991 р. голова парламенту, колишній секретар ЦК Комуністичної партії Молдови М. Снегур, який став згодом першим президентом незалежної Молдови, заявляв в інтерв'ю французькому журналу «Le Figaro»: «Незалежність – це, звичайно, тимчасовий період. На перших порах будуть існувати дві румунські держави, однак це буде тривати недовго. Я повторюю ще раз, що незалежність є етапом, а не метою» [33].

На той час у всіх навчальних закладах Республіки Молдова були введені курси «Румунської мови» замість «Молдовської мови» та «Історія румун» замість «Історії Молдови», які розглядали Молдову як частину «румунського простору» [34]. Водночас регіони етнічно чужі Румунії не підтримували ідею побудови унітарної мононаціональної держави на основі проєкту «Унірія». 25 серпня 1991 р. Верховна Рада Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки прийняла «Декларацію про незалежність ПМРСР». Численні мітинги та акції протесту, які стали наслідком ігнорування вимоги значної частини населення РМ закріпити за російською мовою статус другої державної в Придністров'ї, набули масо-

вого характеру. Згодом накопичений конфліктний потенціал перейшов у військове протистояння, яке вдалося зупинити лише завдяки втручанню міжнародних посередників.

Спроба наведення молдовською владою конституційного порядку в ПМР, у березні-червні 1992 р., у ході якої Румунія надавала військову підтримку Кишиніву, а Росія Тирасполю, призвела до поділу країни по лінії Дністра. З цього часу РМ та ПМР почали розвиватися за власною логікою державного будівництва, вибудовуючи різну зовнішньополітичну стратегію. Молдова стала унікальною в своєму роді державою, в якій при збереженні територіальної цілісності функціонують два міністерства закордонних справ, одним з основних пріоритетів діяльності яких є налагодження зв'язків між двома частинами розділеної по Дністру держави.

На сьогодні в країні сформувалися три політичні центри, які мають свою вагу в ухваленні зовнішньополітичних рішень: столиця Молдови – Кишинів, столиця Гагаузії – Комрат і столиця невизнаної ПМР – Тирасполь. Тирасполь налаштований розвивати відносини з Москвою і Києвом з подальшою перспективою визнання Кишинівом автономії ПМР. Гагаузький Комрат прагне вибудовувати відносини з Москвою і, в більшій мірі, з Анкарою, що пояснюється як культурною близькістю гагаузької і турецької спільнот, так і фінансовою підтримкою з боку Туреччини. Кишинів намагається вибудовувати багатовекторну політику, в якій східний напрямок має скоріше вимушений характер економічно-інфраструктурної залежності від Москви, а західний створює передумови для більш тісної цивілізаційної взаємодії з Бухарестом.

У період політико-економічної кризи в Румунії, пов'язаної з поваленням режиму Н. Чаушеску (1989), початковий сплеск уніонізму поступився місцем більш стриманими

оцінками перспектив об'єднання «Румунських історичних провінцій» в унітарну державу. У листопаді 1990 р. в ФРН було опубліковано інтерв'ю президента Румунії І. Ілієску, в якому він заявляв, що найвірніший підхід підтримки добросусідських відносин з усіма сусідами і перш за все з «нашим найбільшим східним сусідом» РМ полягає у незмінності європейських кордонів [35].

У 1998–2000 рр. до влади і в Бухаресті, і в Кишиніві прийшли правоцентристські партії, які виступали за тісну співпрацю між двома країнами: в Румунії – партії, що входили в Демократичну конвенцію Румунії, а в Кишиніві – альянс «За демократію і реформи». У цей період політичний діалог Молдови і Румунії розширювався та активізувався на трьох рівнях: глав держав, парламентів і урядів. У квітні 2000 р. сторони парафували Договір про привілейоване партнерство та співробітництво Республіки Молдова та Румунії. Румунія стала другим за значимістю після Росії торговим партнером Молдови, що, зокрема, позначилося інфраструктурними проектами – зокрема, відбулося підключення РМ до румунської енергосистеми.

Після приходу до влади Партії комуністів Республіки Молдова в 2001 р. у відносинах двох країн намітилося охолодження: під час передвиборчої компанії, ПКРМ, віддаючи перевагу проросійському вектору, заявила про зміну зовнішньополітичних пріоритетів. У період перебування на посту президента країни лідера комуністів Молдови В. Вороніна, активізувалися міждержавні контакти між Кишиневом та Москвою на рівні глав держав і урядів, міністрів закордонних справ, а також обмін парламентськими делегаціями. Водночас, саме в період правління в країні ПКРМ (2001–2009), Молдова взяла курс на євроінтеграцію.

Оцінюючи зовнішньополітичний курс Республіки Молдова цього періоду, можна констатувати, що його характеризувала досить мінлива і ситуативна позиція керівництва країни, щодо основних партнерів: політична сила, яка прийшла до влади на гаслах про захист прав російськомовного населення, традиційної співпраці з Росією, конституційного нейтралітету та політичної багатовекторності Молдови, на практиці спрямувала країну в західному напрямку на основі політики розширення співпраці РМ і НАТО. Відповідно змінилася ситуація навколо Придністров'я – В. Воронін заявив, що Росія повинна вивести своїх миротворців з території РМ, назвавши їх окупантами, які становлять загрозу національній безпеці Молдови.

У часи перебування В. Вороніна на посту президента, активізувалися його відносини з румунським колегою – Т. Бесеску, який позначив відносини з Молдовою у якості одного з найважливіших векторів зовнішньої політики Румунії [13]. Під час кампанії 2004 р. політична стратегія очолюваної Т. Бесеску Демократично-ліберальної партії була звернена до національних почуттів румунів: у передвиборчому змаганні з соціал-демократами вони привертали консервативно-патріотичний електорат впливаючи на притаманні румунському суспільству націоналістичні настрої, зокрема, щодо бессарабського питання.

На початку липня 2006 р. президент Румунії Т. Бесеску озвучив формулу об'єднання Румунії та Молдови в єдину державу: «Румунія і румуни – єдина країна, єдиний народ, що залишився в Європі розділеним після возз'єднання Німеччини... Румунія все ще залишається розділеною на дві країни, і їх об'єднання відбудеться всередині Європейського союзу і ніяк інакше» [14].

Ідея створення спільного культурного, економічного та інформаційного простору між Румунією і Молдовою підтримувалася Сполученими Штатами, оскільки Румунія вже була членом НАТО, підписала військово-політичні угоди щодо базування військово-морського флоту США на Чорному морі й готувалася до вступу в Євросоюз. Заява Бесеску активізувала в суспільному дискурсі РМ проблематику молдовської та румунської ідентичності: характеру спільно та порізно прожитої історії, мовної спільності або її відсутності, позиціонування основних груп населення з питання про перспективи відносин з Росією та Румунією.

Провладною Комуністичною партією можливість об'єднання з Румунією була спростована на офіційному рівні. Чинний на той час президент Молдови В. Воронін заявив: «Ні вся Молдова, ні якась її окрема частина ніколи не увійде до Румунії», а спікер парламенту М. Лупу зазначив, що вона «абстрактна і непридатна до реалізації по тій причині, що не може мати свого практичного втілення» [15]. Також він підкреслив, що в Молдови та Румунії є єдина можливість зберегти добросусідські відносини, виключивши взагалі з діалогу проблеми, за якими вони ніколи не дійдуть до спільного знаменника. Це проблеми мови, історії та нації, які слід замінити питаннями практичного значення: транскордонне співробітництво, торговельний обмін, економічні проекти, співпраця у гуманітарній сфері.

Після подій 7 квітня 2009 р., коли в результаті масових акцій у Кишиневі під прапорами Румунії та Євросоюзу ситуація на деякий час вийшла з-під контролю офіційної влади, президент В. Воронін звинуватив в організації заворушень офіційний Бухарест і антикомуністичну опозицію, вислав румунського посла та дипломатів і ввів візовий режим на кордоні з

сусідньою державою. Ці події вплинули на політичне життя в країні, в черговий раз змінивши її зовнішньополітичний курс. У результаті парламентських виборів 2009 і 2010 рр., до влади прийшов «Альянс за європейську інтеграцію» (АЄІ), а ПКРМ втратила можливість впливати на політичний процес в Молдові. За часи свого правління АЄІ, який об'єднав три партії: Ліберально-демократичну (В. Філат), Демократичну (М. Лупу) і Ліберальну (М. Гімпу), проводив чітко виражену прозахідну політику.

Зі зміною уряду в РМ дипломатичні відносини між Молдовою та Румунією знову активізувалися. Прорумунські налаштовані політики скасували введену попередньою комуністичною владою заборону на заняття державних посад особами, що мають подвійне або множинне громадянство, зокрема для представників вищих органів влади. Були зроблені деякі кроки по закріпленню румунської ідентичності, надходили пропозиції скасувати ст. 13 Конституції РМ, яка визначає молдовську мову державною. Заручившись підтримкою з боку молдовського уряду, тільки в перший рік перебування при владі АЄІ, в Молдові було відкрито два румунських телеканали: «Публіка ТВ» і «Журнал ТВ», зросла кількість фінансованих Румунією видань і неурядових організацій. У 2010 р. Міністерство освіти РМ підготувало пакет із 12 угод у гуманітарній сфері, який передбачав співпрацю в галузі освіти між двома країнами на основі взаємного визнання документів [13].

У березні 2010 р. в Кишиніві почали офіційно функціонувати румунські органи політичної влади та спільні органи влади під румунським керівництвом, зокрема, парламентське бюро румунського сенату. МЗС Молдови, МВС Молдві, Служба інформації та безпеки, Нацбанк, Міністерство оборони, Міністерство освіти працювали в тісному партнерстві з

аналогічними структурами в Румунії, під їхнім безпосереднім впливом і контролем. У квітні 2010 р. обидві країни підписали Декларацію про стратегічне співробітництво в європейській інтеграції [16].

Після приходу до влади в РМ партій правого і вкрай правого спрямування, які утворили коаліцію «Альянс за Європейську Інтеграцію» з риторики представників правлячого класу Молдови зникли згадки про Росію як про стратегічного партнера – її місце зайняла Румунія. Зміна зовнішньополітичного вектора супроводжувалася корегуванням суспільної свідомості, переоцінкою російського та радянського періодів історії Молдови. Зокрема, в червні 2010 р. виконуючий обов'язки президента М. Гімпу видав указ про оголошення 28 червня 1940 р. «Днем пам'яті жертв радянської окупації і тоталітарного комуністичного режиму» (згодом скасований Конституційним судом Республіки Молдова). До цієї дати у центрі Кишинєва було встановлено монумент «У пам'ять жертв радянської окупації та тоталітарного комуністичного режиму» [17].

Важливим моментом румунсько-молдовських відносин того періоду стало підписання в листопаді 2010 р. Договору про режим державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу в прикордонних питаннях [19], який однак не було ратифіковано, оскільки частина політиків у Бухаресті вважала, що ратифікація цього договору означала б визнання пакту Молотова-Ріббентропа, який становить перепону на шляху відновлення румунської держави в кордонах 1918 р.

Членство Румунії в Євросоюзі (з 1 січня 2007 р.) дозволило Бухаресту позиціонувати себе як головного повіреного Молдови з питань вступу до ЄС і активно впливати на політику РМ у якості провідника трансатлантичних зв'язків. Лідер румунської держави Т. Бесеску заявляв, що наступним «націо-

нальним проектом» для Румунії після її вступу в ЄС і НАТО має стати об'єднання з Республікою Молдова. 30 листопада 2010 р. в інтерв'ю газеті «Romania Libera», Т. Бесеску стверджував, що в найближчі 25 років Республіка Молдова увійде до складу Євросоюзу, і не виключав можливості об'єднання з нею у такій якості [18].

У 2012 р. на зустрічі президентів двох країни Н. Тимофті підтвердив прорумунську спрямованість інтеграційних пріоритетів РМ заявивши, що «Румунія і Республіка Молдова – дві незалежні та суверенні держави, в яких живуть в основному румуни». Гасло вступу в ЄС через об'єднання з Румунією підтримували й молдовські ліберали – на будівлі їхнього головного офісу в центрі Кишинєва було написано: «Шлях Молдови в ЄС лежить через об'єднання з Румунією» [13]. Члени правлячого Альянсу не приховували свого наміру змінити молдовську державність на користь румунської. Так, наприкінці липня 2012 р. Міністерством юстиції РМ були зареєстровані прийняті на останньому з'їзді Націонал-ліберальної партії (НЛП) зміни в статуті, згідно з якими вона мала намір домогтися приєднання до Румунії. Відповідно до статуту, «НЛП виступає за об'єднання – мирним, демократичним шляхом – двох румунських держав, тобто за приєднання Республіки Молдова до Румунії, що є найкоротшим шляхом відриву від російської сфери впливу і якнайшвидшому приєднанню до НАТО та ЄС» [20].

Після приходу до влади «Альянсу за Європейську Інтеграцію» євроінтеграційні пріоритети Молдови знайшли свій прояв у формуванні відповідних інституцій. 22 серпня 2011 р., згідно з постановою уряду Республіки Молдова МЗС було перейменовано в Міністерство закордонних справ та європейської інтеграції – МЗСЄІ, одним із основних завдань якого

стала реалізація мети приєднання країни до Європейського Союзу. Офіційний сайт МЗСЄІ перестав використовувати російську мову. Зважена політика МЗС РМ щодо рекомендацій з боку ЄС, притаманна періоду до 2009 р., із приходом до влади ліберальних і ліберально-демократичних сил поступилася місцем дипломатії бездоганного виконання вимог європейських інституцій. Така позиція зовнішньополітичного відомства призвела до погіршення відносин із Росією, що згодом проявилось в підвищенні ціни на енергоносії, загостренні ситуації з гастарбайтерами, які перебували на території РФ, у загрозі економічної блокади.

У березні 2013 р. уряд Молдови, очолюваний В. Філатом, за корупцію та відсутність прогресу в економічній сфері було відправлено у відставку. Новообраний кабінет на чолі з экс-міністром закордонних справ і європейської інтеграції Ю. Лянке, був майже ідентичний попередньому, як за складом, так і за ідеологічними переконаннями (Ю. Лянке, як і В. Філат входив у правління Ліберально-демократичної партії). Своєю основною функцією виконавча влада вбачала дотримання євроінтеграційних ініціатив та зобов'язань, зокрема, щодо перспектив, пов'язаних з запланованим на осінь того ж року самітом «Східного партнерства», на якому мали бути парафоровані кілька угод між РМ і Євросоюзом, у тому числі угода про спрощення візового режиму.

У листопаді 2013 р. зусилля Молдови щодо виконання програми ЄС «Східне партнерство» отримали підтримку Європейського Союзу й Молдова парафувала Угоду про асоціацію, яка набула чинності 1 вересня 2014 р. Водночас у квітні 2015 р., єврокомісаром з питань європейської політики сусідства і переговорів по розширенню Й. Ханом була оприлюднена інформація про те, що інтеграційний процес буде призупинено при-

наймні на десять років, оскільки жодна з країн-претендентів на вступ не відповідає встановленим критеріям.

У самій же Молдові в цей період, уперше за десять років, кількість противників євроінтеграції перевищила число її прихильників, оскільки пов'язана з інтеграцією трансформація зовнішньоекономічної сфери республіки призвела до значного погіршення економічної ситуації. Відносини з РФ дійшли до введення ембарго на більшу частину молдовської продукції, від чого значною мірою постраждали молдовські виробники. Домовленості в межах Угоди про асоціацію, зобов'язували з 1 січня 2016 р. всіх економічних агентів Республіки Молдова, в тому числі з Придністровського регіону, перейти на однакові умови експорту товарів в країни ЄС на основі режиму вільної торгівлі. Для виробників ПМР це означало, що працюючи у зоні вільної торгівлі ЄС, усі угоди на поставку своєї продукції вони мають проводити через Кишинів, що значною мірою ускладнювало проведення зовнішньоекономічних операцій. Оскільки до цього часу підприємства Придністров'я користувалися преференціями при поставках своєї продукції, а експорт регіону становив 60% від загального експорту Молдови, нові умови виходу на зовнішні ринки негативно впливали на його економіку.

Практика втілення зусиль з організації спільного економічного простору продемонструвала усю складність створення інтеграційних передумов, необхідних для реалізації плану об'єднання в межах проекту «Унірія», що згодом знайшло своє відображення в позиції правлячих кіл як Румунії, так і Молдови. Починаючи з вересня 2015 р., на зустрічах урядів двох країн основна увага стала приділятися співпраці в економічній сфері, в якій створювалися проекти щодо вирішення інфраструктурних проблем спільної життєдіяльності. Так, з метою

подолання односторонньої залежності РМ від Росії, Бухарест і Кишинів домовилися об'єднати транспортну та енергетичну систему Молдови з румунською.

Обраний в Румунії в листопаді 2015 р. президент країни К. Йоханніс, хоча і підтримував у власній передвибірчій програмі ідею зближення Молдови з Румунією шляхом втілення євроінтеграційних ініціатив, на відміну від свого попередника Т. Бесеску, не робив акцент на реалізації проекту «Уніря». «Якщо громадяни Молдови захочуть об'єднання з Румунією, ніхто не зможе їх зупинити. Але якщо вони не захочуть цього, то ніхто їх не зобов'яже», – заявляв Т. Бесеску [15].

У лютому 2016 р. Націонал-ліберальна партія (НЛП), яку до вступу на посаду очолював К. Йоханніс, представила документ під назвою «Республіка Молдова – пріоритет політики Румунії». Цей документ був запропонований у якості спільної стратегії щодо Молдови для усіх політичних сил Румунії. Стратегія передбачала створення в РМ спільного з Румунією соціально-економічного, культурного й інформаційного простору; відкриття ринку робочої сили в Румунії для всіх громадян Молдови; збільшення підтримки з румунського держбюджету молдовських ЗМІ, зокрема громадського телебачення, а також просування в РМ румунських культурних цінностей для «розвитку румунської ідентичності» [22]. У переліку пунктів було і положення про розробку нормативної бази для формування спільної жандармерії і поліції. «Це політичний документ, – зазначав віце-голова НЛП В. Бодя, – ми маємо намір повернути до нього увагу інших політичних партій, керівництва країни і громадянського суспільства. Ми зацікавлені у реалізації послідовних дій у вирішенні бессарабського питання» [23].

Водночас тенденції розвитку суспільно-політичної ситуації в Молдові не сприяли реалізації об'єднавчих ініціатив з боку

політичної сили, яку уособлював новообраний президент Румунії. У Кишиніві проходили виступи опозиції проти правлячого в країні альянсу прозахідних політичних партій. 2016 р. Молдова зустріла без уряду та парламенту. Парламентську більшість вдалося сформувати лише в середині січня 2016 р. Прем'єр-міністром нового уряду став П. Філіп (займав посаду голови уряду до 8 червня 2019 р.), однопартієць по ДПМ і соратник молдовського політика й олігарха В. Плахотнюка. Парламентська опозиція відстоювала проведення дострокових виборів до парламенту, а також виборів президента країни на основі всенародного прямого голосування, скасувавши попередню систему президентських виборів парламентською більшістю.

У листопаді 2016 р. перемога проросійськи налаштованого лідера соціалістів – І. Додона в другому турі президентських виборів, на яких, відповідно до рішення Конституційного суду країни, переможець знову (уперше з 1997 р.) визначався всенародним голосуванням, а не через голосування в парламенті, стала успіхом опозиційних сил Молдови. Партія соціалістів послідовно виступала проти одностороннього євроінтеграційного курсу Молдови на користь зближення з Росією і Євразійським економічним союзом. Ініціативи новообраного президента Молдови щодо переорієнтації зовнішньополітичного вектору країни в євразійському напрямку піддавалися жорсткій критиці з боку прозахідної парламентської більшої. Підсилюючи натиск, парламентарії навіть зуміли домогтися обмеження виконання І. Додоном ряду його конституційних повноважень [24].

Попри активну підтримку політичною елітою РМ ідей уніонізму, значна частина населення країни (переважно етнічні слов'яни) у цей період ставилася критично до ідеї об'єднання

з Румунією. Наприкінці 2017 р. 62,8% опитаних молдован висловилися проти об'єднання. Підтримували його лише 22,2% [25]. Натомість декларовані Партією соціалістів РМ пріоритети – зберегти молдовську державність отримали значну електоральну підтримку на парламентських виборах у лютому 2019 р., коли ПСРМ здобула 35 депутатських мандатів (ДМП – 30, виборчий блок АСUМ – 26, партія «ШОР» – 7) [26].

Нестійке внутрішньополітичне становище в РМ, обумовлене протистоянням політичних сил євразійської та європейської орієнтації, викликало сумніви щодо реалізації інтеграційних перспектив на основі її об'єднання з Румунією, що проявило себе більш тверезими оцінками з боку лідерів обох країн. Президент Румунії К. Йоханніс указував на те, що питання про об'єднання є цілком обговорюваним, але за умови стабілізації ситуації у Кишиніві та в Бухаресті. Першим кроком на шляху зближення, на його думку, мала стати європейська орієнтація та стабілізація економічної ситуації в РМ, а другим – інтеграція країни й об'єднання як один з її аспектів [23].

З огляду на внутрішньополітичну ситуацію, стриману щодо беззаперечної реалізації інтеграційних намірів була позиція молдовської сторони: «Ми дотримуємося думки, що підхід повинен бути прагматичним, тоді він принесе більше результатів. Не тільки гучні заяви забезпечують нам це зближення, а й конкретні проекти. Ми хочемо, щоб це об'єднання відбувалося шляхом взаємопідключення інфраструктури у різних сферах. Ми хочемо, щоб наші громадяни не відчували, що вони перейшли з однієї країни в іншу» [27], – наголошував у своїх виступах прем'єр-міністр Молдови П. Філіп.

Політична практика молдовських партій влади (аграрних демократів у середині 1990-х рр., комуністів на початку

2000-х рр., а після 2009 р. ліберальних і ліберально-демократичних сил) показувала, що уніоністи зберігали значний електоральний потенціал майже в усіх каденціях уряду РМ періоду незалежності.

За останні 30 років Бухарестом в Молдові було накопичено досить успішний досвід реалізації довгострокової програми об'єднання двох країн. Важливою складовою взаємодії з суміжною державою для Румунії стала політична ідеологія «м'якої сили», яка дозволяла їй вирішувати стратегічні завдання, діючи як на офіційному, так і неофіційному рівнях. Бухарест поширював вплив на РМ, не нав'язуючи його силовим шляхом, а пропагуючи більш сприятливі альтернативи. Формуючи вигідну для здійснення власних намірів ситуацію в Молдові, Румунія діяла в декількох напрямках. Важливим аспектом зовнішньої політики Бухаресту стала її робота з молдовськими громадянами з метою залучення їх у сферу національних інтересів Румунії. У суспільній свідомості молдован поступально формувався та закріплювався образ сусідньої країни як центру спорідненої культури й привабливого способу життя, рекламувалися та масштабно реалізовувалися румунські освітні програми.

Міністерством освіти Румунії щорічно виділяються освітні гранти та стипендії для громадян Молдови. Переважно стипендії надаються студентам, які вивчають гуманітарні науки, що спрямовано не стільки на стимулювання так званого «витоку мізків», скільки на формування лояльно налаштованої до суміжної держави молдовської національної еліти. Реалізація Бухарестом освітніх програм для громадян РМ означає, що через декілька десятиліть керівні кадри Молдови, зокрема, її політичні кола, стануть носіями румунської свідомості. Вже сьогодні уніоністи в Молдові керують практично усіма шко-

лами, вузами, бібліотеками, дослідними інститутами, Академією наук.

Прорумунські налаштовані діячі в політичних колах Молдови домоглися переведення молдовської писемності на латиницю та проголошення румунської мови державною. Вони пишуть і видають підручники та посібники для шкіл і університетів, просувають пріоритетність вивчення румунської культури, румунської мови, історії румунів. Незважаючи на те, що відповідно до ст. 13 Конституції РМ [29] державною мовою в країні є молдовська мова, на основі латинської графіки, у всіх навчальних закладах республіки викладаються дисципліни «Румунська мова» та «Румунська література». У молдовських школах підручник з історії і сама дисципліна називаються «Історія румун». У навчальних програмах переважає теза, що «молдовани і волохи – один народ», критикується радянське минуле, а окупація Бессарабії румунської армією у 1918 р. описана як «повернення» до складу Румунії [28].

Включивши на початку 1990-х рр. в освітні програми країни курси румунської мови та історії румун, уніоністи запустили процес зміни самоідентифікації молдован.

Визнання в грудні 2013 р. Конституційним судом Молдови румунської мови державною стало важливим етапом зміцнення румунської ідентифікації в РМ (більшість суддів Конституційного суду Республіки Молдови того періоду мали румунське громадянство). Загалом заміна етноніма «молдовани» на «румуни», а лінгвоніма «молдовська мова» – на «румунська мова» сприяє реалізації концепції об'єднання усіх «Румунських історичних провінцій» в унітарну мононаціональну державу.

Дієвим важелем впливу на суспільство Молдови з боку Бухареста став контроль і нагляд за друкованими та електро-

ними ЗМІ. З моменту проголошення незалежності Молдови уряд Румунії надає значну фінансову підтримку періодичним виданням РМ, які підтримують інтереси Бухаресту. Румунія спонсорує і молдовське радіо. У 2009 р. інформаційний простір Молдови було відкрито для румунських медійних холдингів. Водночас в Молдові закриваються російські ЗМІ, російськомовну преса й телеканали. Бухарест послідовно просуває у молдовському інформаційному просторі тезу, що молдовського етносу не існує, оскільки це лише субетнос румунів.

Як інструмент впливу на населення Молдови Румунія використовує Церкву та громадські організації. Оскільки молдовани – віруючий народ, інститут церкви відіграє провідну роль у суспільстві РМ. Згідно з даними перепису населення 2004 р., віруючими себе називало 93,3% громадян країни, здебільшого це православні. На початку 1990-х рр. у РМ була заснована Молдовська митрополія Російської православної церкви, на протигагу котрій Румунська православна церква створила свою Бессарабську митрополію. Оскільки офіційний Бухарест виділяє значні кошти на будівництво й ремонт монастирів і церков та фінансує діяльність священиків, парафії Бессарабської митрополії Румунської православної церкви поступово витісняють представників Молдовської митрополії Російської православної церкви.

На території Молдови створено значну кількість організацій, діяльність яких координується з Румунії. Більшість з них відкрито підтримують політику уніонізму – уніоністський рух Молдови (голова І. Братові); Демократичний форум румун Молдови (голова Н. Дабіжа); Союз румунів Бессарабії, Північної Буковини і Херц (голова Г. Віта) [12].

У бік румунізації етнотрансформаційний процес у Молдові спрямовують і програми залучення молдовського на-

селення до румунського громадянства, які уряд Румунії просуває з 1990 р. Згідно з законами «Про повернення румунського громадянства особам, що втратили його з політичних причин», «Про румунське громадянство», громадянство Румунії можуть отримати особи, які народилися в Румунії до 28 червня 1940 р., а також їхні нащадки [31]. Після вступу Румунії до Євросоюзу, процеси прийняття румунського громадянства значно прискорилися, оскільки румунський паспорт надавав можливість вільного пересування в межах ЄС. У 2009 р. Парламент Румунії спротив процедуру надання громадянства: це право отримали всі колишні піддані Королівства Румунія (яке включало територію сучасної Молдови, частини Одеської та Чернівецької обл. сучасної України), а також їхні нащадки до третього покоління. Крім того, знання румунської мови стало не обов'язковим, як і проживання на території Румунії, а заяву на отримання паспорта відтоді можна було подати в будь-якому поштовому відділенні Молдови.

У період з 1 січня 2002 р. по 11 квітня 2016 р. румунське громадянство отримали 385 167 молдован. Експерти констатують, що на сьогодні приблизно у мільйона громадян РМ (більше третини від дорослого населення країни) є румунський паспорт, який вони використовують, перш за все, для поїздок на сезонні роботи в країни Євросоюзу. Згідно з переписом населення 2004 р., румунами назвали себе 73 276 осіб (2,2%). Результати опитування 2014 р. показали, що за десятиліття молдовани переосмислили свою ідентичність, і як румуни себе ідентифікували вже 192 800 (6,9%) осіб[32].

У Молдові етнотрансформаційний процес знаходить свій прояв у ідентифікаційній і зовнішньополітичній невизначеності, впливаючи на взаємодію країни з партнерами як на по-

страдянському просторі, так і з державами трансатлантичного блоку.

У період незалежності найбільшу значимість і неоднозначність для Молдови набули її відносини з Румунією, для якої більш тісний діалог із Республікою Молдова – це і заявка на регіональне лідерство, а для певних політичних сил – підґрунтя реалізації проекту «Уніря» на основі визнання Молдови споконвічно румунською, штучно відокремленою від неї території. Вплив офіційного Бухаресту на етнополітичні процеси в РМ заклав основи формування неконтрольованого державою сегменту суспільно-політичного життя, потенціал якого дедалі зростає. Розвиток зазначених тенденцій посилює поляризацію суспільства Молдови та підвищує внутрішньополітичну нестабільність в країні.

Можна констатувати, що політика «м'якої сили» задіяна щодо Молдови з боку Румунії є досить плідною. Підтримана політичною елітою РМ заміни молдовського на румунське, як це сталося з мовою, історією та назвою етносу, дала підстави визначати перспективи об'єднання двох держав як цілком імовірні. Наповнення медіапростору Молдови прорумунськими джерелами створило підґрунтя для широкого маніпулювання масовою свідомістю населення країни. У підсумку молдовська ідентичність в РМ поступово втрачається і замінюється на румунську.

Аналізуючи посилення тенденцій, які сприяли активізації прозахідного вектора зовнішньої політики РМ, на основі її зближення з Румунією, варто відзначити чинники, які мали для них стримуючий вплив. Прихід до влади в країні лівих сил, представлених ПСРМ, які опонують уніоністам із принципових позицій, забезпечив їм підтримку значної частини електорату, що ідентифікує себе як молдовани, а також пере-

важкої більшості представників російськомовної меншини. Ідеологія ПСРМ з національного питання, яка представляла собою поєднання ідей молдовенізму (молдовської національної самобутності) й інтернаціоналізму, забезпечила їм перемогу на виборах 2019 р., створивши передумови для пошуку більш прагматичних підходів щодо реалізації політики багатовекторності.

Концентрація усієї повноти влади в руках однієї політичної сили (ПСРМ) обумовила менш сприятливі умови для політичної діяльності уніоністів, ніж наявність нестійких парламентських коаліцій (як це сталося при об'єднанні ПСРМ та АСУМ), так само, як і не вигідні для уніоністів виборчі реформи (відновлення прямих виборів президента і введення змішаної системи на виборах до парламенту). Розгляд тенденцій розвитку західного вектора зовнішньої політики Республіки Молдова дозволяє констатувати, що нова політична реальність створює сприятливі умови для об'єднання двох країн на основі реалізації цивілізаційного проекту в рамках Європейського Союзу.

Використані джерела та література

1. Национальные истории в советском и постсоветских государствах / под ред. К.Аймермахера, Г.Бордюгова. Москва, 2003. 432 с.; Бордюгов Г. «Войны памяти» на постсоветском пространстве. Москва: АИРО-XXI, 2011. 256 с.; Летняков Д. Создавая нацию: политика идентичности в постсоветских государствах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sozdavaya-natsiyu-politika-identichnosti-v-postsovetskih-gosudarstvah>
2. Полевой Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII–XV вв. Кишинев, 1979. 206 с.

3. Суляк С. Славянский фактор в истории Молдавии: научное исследование и мифотворчество. *Русин*. 2017. №3. С.144–153.
4. Ожог И., Шаров И. Краткий курс лекций по истории румын. Ч. 1. Древняя и античная история. Кишинев: Молдав. гос. ун-т, 1992. 59 с.
5. Аряшева К. Дискурсы самоидентификации мажоритарного этноса Республики Молдова. URL: <https://pandia.ru/text/77/148/4076.php>
6. Суляк С. Молдавия и Русский мир: возможно ли возвращение? *Русин*. 2012. №3. С. 5–32.
7. Куницкий П. Краткое статистическое описание Заднеэстровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте 1812 года. Санктпетербург, 1813. 30 с.
8. Суляк С. Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. *Русин*. 2012. № 1. С.6–26.
9. Восточная политика Румынии в прошлом и настоящем (конец XIX – начало XXI вв.): сб. докл. междунар. науч. конф. Москва: РИСИ, 2011. 320 с.
10. Шерников П. Румынизация или депортация? Судьбы славян и гагаузов Бессарабии и Северной Буковины в планах официального Бухареста. 1941–1944. *Русин*. 2011. №4. С.96–120.
11. Остап В. Внешняя политика Молдавии: 1991–2014 годы. *Проблемы постсоветского пространства*. 2014. № 2. С.90–109.
12. Беликова Ю., Бовдунов А. Молдавия – Румыния: перспективы сближения. *Проблемы национальной стратегии*. 2011. №2. С.70–86.
13. Драган А. Политика Румынии в отношении Республика Молдова на современном этапе. *Политические проблемы*, 2019. № 6. С. 74–83.
14. Молдавский вопрос. URL: https://zib.com.ua/ru/print/102689-uminiya_hochet_obedinitnya_s_moldaviey.html

15. Язькова А. Европейское пограничье: Республика Молдова между Европой и Россией. *Проблемы постсоветского пространства*. 2019. №6. С.34–46.
16. Румыния: истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства / под ред. А. А. Куртова. Москва, 2013. 102 с.
17. Указ о Дне советской оккупации расколол расколол Молдавию: и.о. президента поссорился с союзниками. 25.06.2010. URL: <https://www.newsru.com/world/28jun2010/gimpu.html>
18. Президент Румынии назвал сроки объединения с Молдавией. 30.11.2010. URL: <https://minfin.com.ua/2010/11/30/romoldavia/>
19. Молдавия и Румыния подписали Договор о границе. 08.11.2010. URL: <https://regnum.ru/news/1344191.html>
20. В Молдавии суд разрешил партиям открыто выступать за присоединение к Румынии. 02.07.2012. URL: <https://regnum.ru/news/polit/1547325.html>
21. Молдавию переводят на румынские рельсы. 25.08.2015. URL: <https://glavcom.ua/publications/131644-moldaviju-perevodjat-na-rumynskie-relsy.html>
22. Непосильные утраты. Почему Молдавия может стать частью Румынии. URL: <https://lenta.ru/articles/2016/02/22/united/>
23. Объединение Молдовы и Румынии: миф, который может стать правдой. 03.07.2015. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/07/3/7035520/>
24. Суд в Молдавии лишил Додона полномочий президента и передал их премьеру. URL: <https://www.rbc.ru/politics/09/06/2019/5cfc60109a794778570d1c7a>
25. Жители Молдавии против объединения с Румынией. Русская весна. 06.11.2017. URL: <http://rusnext.ru/news/1509993136>
26. ЦИК Молдовы утвердил окончательные итоги парламентских выборов. URL: <https://www.segodnya.ua/world/wnews/cik-moldovy-utverdil-okonchatelnye-itogi-parlamentskih-vyborov-1229962.html>

27. Молдова и Румыния заключили ряд соглашений: отмена роуминга, поставки газа, смешанные погрангруппы. 22.11.2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/11/22/7089737/>
28. Емельянов А., Родионова А. «Мягкая сила» в румыно-молдавских отношениях. *Огарёв-Online*. 2018. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/myagkaya-sila-v-rumyno-moldavskih-otnosheniyah>
29. Конституция Республики Молдова. URL: <https://www.presedinte.md/rus/constitution>
30. Румыния не отказывается от консульств в Кахул и Бэлць и предлагает лотерею румынского гражданства для граждан Республики Молдова. URL: <http://www.moldova.ru/index.php?tabName=articles&owner=42&id=1836>
31. Закон о гражданстве Румынии. URL: <https://romanianpass.com/>
32. Молдова спустя 3 года обнародовала итоги переписи населения. 31.03.2017. URL: <https://realist.online/news/moldova-spustya-3-goda-obnarodovala-itogi-perepisi-naseleniya-rumyn-7>
33. Фурман Д. Молдавские молдаване и молдавские румыны (Влияние особенностей национального сознания молдаван на политическое развитие Республики Молдова). Москва: Институт Европы РАН, 2007. 133 с.
34. Суляк С. Вехи молдавской государственности. *Русин*. 2010. №4. С.6–13.
35. Юго-Восточная Европа: между прошлым и будущим / под ред. А.А.Язьковой. Москва, 2013. 84 с.
36. Национальное Бюро Статистики РМ. Перепись населения 2004 года. URL: <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ru&idc=295>